

BASİT (MUTLAK) ÖNERMELER ÜZERİNE İBN RÜŞT'ÜN İNCELEMESİ (QUAESITUM)*

Yazar: Nicholas RESCHER
Çeviren: Kamil KÖMÜRCÜ**

ÖZET

Klasik mantığın en önemli konularından birini modal önermeler oluşturmaktadır. Bu makalede, İbn Rüş'tün modal önermeler üzerine kaleme aldığı bir inceleme ele alınmıştır. Bu inceleme, Nicholas Rescher tarafından yazılmış, *Studies in Arabic Logic* isimli kitabının onuncu bölümünü oluşturmaktadır. Yazar, makalenin girişinde, İbn Rüş'tün bu incelemesinin nerede, yani hangi kütüphanede yer aldığı ve onun Latinceye tercüme ediliş serüveni üzerinde durmuştur. Bunun yanında o, konuya hazırlık babında en temel modal kavramlardan bahsetmiştir. Daha sonra Resher, İbn Rüş'tün söz konusu incelemesini Arapçadan İngilizceye tercüme etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basit Önermeler, İbn Rüş't, Aristoteles, Afrodisiaslı İskender, Theoprastus, Fârâbî, İbn Sînâ.

AVERROES' QUAESITUM ON ASSERTORIC (ABSOLUTE) PROPOSITIONS

* Çevirisini yaptığımız bu metin, Nicholas Rescher tarafından yazılmış, *Studies in Arabic Logic*, isimli kitabın 10. bölümünü oluşturan ve 91-104 sayfalar arasında bulunan, "Averroes' *Quaesitum* on Assertoric (Absolute) Propositions" başlıklı makaledir. Makalenin yer aldığı söz konusu kitap, 1963 yılında University of Pittsburgh Press tarafından yayınlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Ana Bilim Dalı.
e-mail: kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

ABSTRACT

One of the most important issues of classical logic is the modal propositions. In this article, a review that was written by Averroes on modal propositions is examined. This article written by Nicholas Rescher in his book which is entitled *Studies in Arabic Logic* (chapter X). In the beginning of this article, author gives us the trace of Averroes' review that is where this was found, in which library and its translation into Latin. In addition to that, he has mentioned the basic modal patterns as a preparatory chapter. Finally, Rescher had translated Averroes' review from Arabic to English.

Key Words: Assertoric Propositions, Averroes, Aristotle, Alexander of Afrodisias, Theophrastus, Al-Fârâbi, Avicenna.

I. GİRİŞ

1962 yılına kadar İbn Rüşd'ün mantık çalışması üzerine sadece bir tane orijinal Arapça yayın vardı.¹ Bu tarihten sonra, D. M. Dunlop, bizim de burada değineceğimiz, İbn Rüşd'ün modal önermeler üzerine yazdığı özet bir risaleyi Arapça olarak yayınladı.²

Profesör Dunlop tarafından yayınlanan bu metin, son derece değerli, bir çok Arapça el yazması esere sahip olan Madrid yakınlarındaki Escorial Kütüphanesinde, İbn Rüşd'e ait incelemelerden oluşan ve orada uzun zamandır mevcut olduğu bilinen koleksiyonun bir parçasıdır.³ Basit bir adlandırmayla *Mesâil (Sorunlar)*⁴ olarak isimlendirilmiş olan bu koleksiyon, 16. yüzyılda, *Aristotelis opera cum Averrois Commentariis (İbn Rüşd'ün Şerhleriyle Birlikte Aristoteles'in Çalışmaları)* ismiyle Latince olarak

¹ Maurice Bouyges (editör), Averroes: *Talkhis Kitâb al-Maqûlât* ["Middle Commentary on Aristotle's *Categoriae*"] Beirut, 1932 (= C. IV of Bibliotheca Arabica-Scholasticorum, Série Arabe).

² D. M. Dunlop, "Averroes (İbn Rushd) on the Modality of Propositions," *Islamic Studies*, (Journal of the Central Institute of Islamic Research) Karaçi, C. I, (1962), s. 23-34.

³ Michael Casiri, *Bibliotheca Arabico-Hispana Escorialensis*, (C. 2., Madrid; 1760, 1770), no. 69; Hartwing Derenbourg, *Les Manuscrits Arabes de l'Escuria* (C. 3, Paris; 1884, 1903, 1928), no. 632.

⁴ Prof. Dunlop, Madrid'teki Ulusal Bibliyografya'da, *Mesâil*'in (muhtemelen Escorial MS'den yapılmış) "başka bir kopyası" olduğunu ifade etmektedir.

birkaç kez basılmıştır. Bu versiyonlar, *Quasita'da* (İnceleme'de) yapılan değerlendirmeleri olduğu gibi yansıtmaktadır.

Profesör Dunlop tarafından yayınlanan bu özel inceleme, mümkün ve zorunlu modalitelerinin basit önermelerle ilişkisi sorununu ele alır. Söz konusu incelemenin basılmış iki Latince versiyonuna, Rönesans döneminde Ortaçağ İbrancisiyle yapılmış tercümelerine dört yüzyıldan daha uzun zaman diliminde ulaşmak mümkündü. Latince ilk versiyonlarını Yahudi bilim insanı, Elia del Medigo ve Rönesans'a ışık tutan Giovanni Pico Della Mirandola tarafından yapılmış; Aldine'in çok nadir olan, *Quasita Averrois in Librum Priorum (analytiorum Aristotelis) (İbn Rüş'tün Eski Kitap (Aristoteles'in Analitikleri) Üzerine Bir İncelemesi'nin)* (Venedik, 1497) matbu edisyonunda yayınlanmıştır. Latinceye ikinci çevirisi Abraham de Balmes (1523),⁵ tarafından yapılmıştır ve Juntine Latin Aristotle'in (Venedik, 1590)⁶ çeşitli edisyonları ile birlikte yayınlanmıştır. Bu versiyonlardan hareketle hiç olmazsa *İbn Rüş'tün İnceleme'sindeki* ana konu belirginleşmiştir.⁷

Günümüzde, Arapça metnin aslına oldukça uygun çevirileri, İbn Rüş'tün mantık incelemelerinin Latince versiyonlarının yapısı hakkında kendi yargılarını oluşturmak isteyenlerin çalışmalarını kolaylaştırmış

5 Bu çevirmenin biyografisi için Bayle'in *Dictionary* bakınız, (Pierre Bayle, *Dictionnaire Historique et Critique*, 1655, ç.n.) art (sanat). "BALMIS, Abraham de." (B) paragrafında (note (B)) bu çevirmenin İbranceden Latinceye yaptığı çevirilerle ilgili yapılan bazı eleştirilere yer verir. (Bu referansı Prof. Richard Popkin'e borçluyum). (I) Paragrafında bulunan Bayle'in "Averroes" (İbn Rüş't) maddesinde, Rönesans döneminde yapılan İbn Rüş't çevirileri hakkında bazı değerlendirmelere yer verilir. Burada, Keckermann'ın *Proecognitis Logicis*'inde (II, 2, ab.32) dile getirdiği şu görüşleri aktarılmıştır: "Tüm felsefe, her yerde akıl almaz bir Barbarlıkla karşılanmakla birlikte özgürce ve felsefe öğrencilerinin anlayabileceği açıklıkta en az tolare edilebilir bir tarzda Latince'ye çevrilen, o zaman Tanrı'nın ortaya çıkardığı bir dehâ olarak bilinen İbn Rüş't'e çok şey borçludur."

⁶ *Aristotelis opera cum Averrois Commentariis*, C. I. Şu an eldeki 1562 edisyonu, 1962'de Frankfurt, Main'de yapılmış yeni fotoğrafik baskıdır. Bu edisyon, "Averrois varii generis quaesita in libros logicae Aristotelis, Abramo de Balmes interprete" s. 75, arka/sol sayfa (verso)-119 arka sayfada yer alır. Bizim *İnceleme'miz*, *Prior Analytics*'in (*Birinci Analitikler*) sekiz bölümünden ikisine hasredilmiştir. 78 ön/sağ-80 ön sayfalar arasındadır ve altında şu bölüm yer alır: "Quid sit propositio absoluta, id est de inesse" (Varlık Bildiren Basit Önerme Nedir, ç.n.). Ben bundan sonraki alıntının, bu metnin "Latince" versiyonu olduğunu düşünüyorum.

⁷ Buraya kadar verilen bilgilerin önemli bir bölümü bizim yararlandığımız bu metin için, Prof. Dunlop'un kendi edisyonuna yazdığı girişten alınmıştır.

olmalıdır. Çok önemli olmasa da bu versiyonların bir kısmı da Abraham de Balmas'ın kaleminden çıkmıştır. Hali hazırdaki Latince versiyon, literal olarak yapıldığı için genel olarak muğlak kalmıştır. Bu durum çevirilerde bazen garip bazen de gülünç vurgular ortaya çıkarmıştır. Örneğin, 27:6 numaralı pasajda, "retorik sanatında kullanılamaz (not used in the art of rhetoric)" ifadesi " çiftçiler kullanmış/söylemiş olmaz (non uterent agricolae)" şeklinde çevrilmiştir. Latince çeviri yapanlar bazen metin içinde, örneğin 29:10'da olduğu gibi marjinal açıklamalar yapmışlar ve bazen de Arapça metindeki anlatım tarzını göz ardı etmişlerdir. Genel olarak İbn Rüş'ün zihninde ne olduğunun, Latince olarak tam olarak anlaşılması, Arapçaya nazaran daha zordur.

Tartışmasız, İbn Rüş'ün incelemesinin en ilginç yanı, Yunanca ve Arapça'da, Aristoteles'in modal önermeler ve modal kıyaslar teorisindeki kapalı noktaları açıklamadaki Aristotelesçi çabalara ışık tutmak olmuştur. (Aristoteles'in bu modal önerme ve modal kıyas teorisini anlamak için) Yunan yorumculardan öğrendiğimize göre, Aristoteles'in en önemli öğrencileri olan Theophrastus ve Eudemos'un konuya yaklaşımları, zaten onunkinden (Aristoteles'in) farklı idi.⁸ Aristoteles'in modal önermeler ve kıyaslar teorisinin yeniden inşa edilmesinden bu yana en önemli ilerlemeler son dönemlerde başladı.⁹ Bu çok tartışmalı konuda geçmişteki ünlü Aristotelesçi anlayışlar, herhangi bir ek veriye gerek duyulmadan memnuniyetle kabul edilmelidir.

İbn Rüş'te (incelemenin 7. bölümünde) oldukça karmaşık yerler vardır; fakat çeşitli modalitelerde "S'ler (fiilen, mümkün olarak, zorunlu olarak) P'dir," formundaki, önerme yapılarından oluşan hayli ilginç bir şema da var. Onun önerdiği yapılar aşağıda görüldüğü gibidir:

I. Zorunlu (Necessity): "S'ler zorunlu olarak P'dir"

Bütün S'ler (her zaman) P'dir.

⁸ Bkz. I. Bochenski, *La Logique de Theophraste*, (Fribourg, İsviçre, 1947) .

⁹ Bu konuda, son katkılarını dikkate alarak yapılmış kapsamlı bir çalışma için bkz. Storrs McCall, *Aristotle's Modal Syllogism* (Amsterdam, 1963). Bu yazarın görüşleri, onun "Aristotle's Theory of Modal Syllogism and its Interpretation" makalesinden aktarılmıştır. Bu makale, M. Bunge'nin editörü olduğu, *The Critical Approach*'da, (Essay in Honor of Karl Popper), yer alır. Glencoe, III., 1964.

II. İmkan (possibility)¹⁰: "S'ler mümkün olarak P'dir"

(i) Zamana Bağlı Olmayan Yapı

Çoğunlukla-mümkün (mostly-possible): Çoğunlukla S'ler P'dir.

Eşit derecede- mümkün (equally-possible): Eşit sayıda S'ler (P'dir) P olarak değil.

Azınlıkla-mümkün (leastly-possible): Bazı S'ler P'dir, fakat çok azı değildir.

(ii) Zamana Bağlı Olan Yapı

Çoğunlukla-mümkün (mostly-possible): t zamanının büyük çoğunluğu için:

Bazı S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

Eşit derecede- mümkün (equally-possible): t zamanı için bir çok kez; (her zaman) değil (eşit sayıda) :

Bazı S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

Azınlıkla-mümkün (leastly possible):): t zamanının küçük bir parçası için:

Bazı S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

III. Bilfiil (Actuality), (yani basit önerme modunda): "S'ler (bilfiil) P'dir."

Çoğunlukla-basit (mostly-assertoric): t zamanının büyük çoğunluğu için:

Bütün S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

Eşit derecede- basit (equally- assertoric):): t zamanı için bir çok kez; (her zaman) değil (eşit sayıda):

Bütün S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

Azınlıkla -basit (leastly assertoric):): t zamanının küçük bir parçası için:

Bütün S'ler t olduğunda P'ler de t olur.

İnceleme'nin ikinci bölümünde, İbn Sîna'ya atfedilen, aşağıda verildiği şekilde zorunlu'nun, beş manası vardır. "Her S zorunlu olara P'dir" önermesi içerisinde şu aşağıdaki yapıları barındırır:

¹⁰ "imkan/possible" terimi burada ve aşağıdaki çevirilerde "olası imkan / contingent possibility" karşılığında kullanılmıştır. Aristoteles "olası imkan"dan ziyade "imkan"ı tercih etmiştir.

1) S her zaman vardır ve var olduğu tüm zamanlarda P'dir. ("Gök küresi dairesel olarak hareket eder.")

2) S, var olduğu sürece, (P'nin) var olduğu tüm zamanlarda P'dir. (Tüm insanlar canlıdır.)

3) (Karışık durum/yapı.)

4) S, var olduğu sürece, (P'nin) var olduğu bazı zamanlarda P'dir. ("Tüm insanlar ölümlüdür.")

5) (Karışık durum/yapı.)

Burada, zamana bağlı yapıda (1), (2) ve (4)'teki örnekler göz önüne alındığında farklı bir yola girilir, ve bu yol daha karmaşıktır.¹¹

Bu karmaşık şemadan anlaşılacağı gibi, İbn Rüşd tarafından modal önermelerin kuruluşuna ilişkin bir çerçeve olarak göz önüne alınan yönlendirici düşünce, onları zamana göre genişçe bir nicelik gösteren karmaşık kategorik önermeler olarak düşünmektir.

Modal mantığa karşı bu kronolojik yaklaşım- Arap mantıkçılar tarafından Helenistik Aristotelesçilerden türetilmiştir ve muhtemelen onun kökeni erken dönem peripatetiklere (meşşailer) ve belki Stoacı etkilere dayanır- orta çağın Latin Aristotelesçiliğinde kaybolmuş görünüyor.¹² Bununla birlikte son yıllarda yapılan mantık araştırmalarında (söz konusu yaklaşım) tekrar ortaya çıkmaktadır.¹³

II. İbn Rüşd'ün Basit (Mutlak) Önermeler Üzerine Yazdığı İncelemenin Çevirisi¹⁴

[26:3] Seçkin imam Ebu Velid İbn Rüşd-Allah onu korusun, ondan razı olsun ve (Allah) ona kendi lütfünden versin- şöyle dedi:

I. Giriş

¹¹ El-Kavzîrî el-Kâtîbî'nin, *er-Risâletü's-Şemsiyye*'sinde İbn Sînâ'dan alınmış daha ayrıntılı bir şema vardır. (1220-c. 1280). Bkz. A. Sprenger (ed.) *A Dictionary of the Technical Terms used in the Sciences of Muslims*, Kalküte, 1862; 1862 yılında yayınlanan "birinci ek"te (First Appendix) İngilizce tercümenin 19-20. sayfalarında.

¹² Modal ve zamansal kavramlar arasındaki formel analogi, ancak Schoolmen tarafından fark edilmiştir. Bkz. William of Ockham's *Summa Logicae*, (ed. P. Boehner, N., Y., 1951 ve 1954), III, 1 (bölüm 17-19).

¹³ A. N. Prior, *Time and Modality*, (Oxford, 1957). Jaako Hintikka, "Necessity, Universality and Time in Aristotle," *Ajatus*, c. 20 (1957), s. 65- 90.

¹⁴ Çevirimi kontrol etmede bana yardım eden Mr. Seostoris Halil'e teşekkür ediyorum ve çeviriyi gözden geçirip ondaki çeşitli hataları ve eksiklikleri gideren Profesör D.M. Dunlop'a özel olarak minnetimi ifade etmek istiyorum.

[26:4] Bu araştırmanın amacı, *basit* (5) veya *mutlak* olarak adlandırılan öncül tipini –onun ne olduğunu ve bu [konuda] Aristoteles'in öğretisinin ne olduğunu-araştırmaktır. Bu noktada yorumcular birbirinden ayrılır (6) ve bu [konuda] bize yorumculardan gelen, Themistius'un¹⁵ kitabında bulduğumuz ve Ebu Nasr [el-Fârâbi]¹⁶ tarafından da dikkate alınmış olunan iki görüş vardır.

II. İki Farklı Görüş¹⁷

[26:7] Bunlardan biri (yani farklı öğretilerden) Theophrastus (8), Eudemus, ve Themistius'un öğretisidir ve ikincisi de İskender'in (Afrodisias'lı)¹⁸ öğretisidir ki (bu öğretinin önemli¹⁹ bir kısmı) onun takipçisi (9) olan yorumculardan Themistius'a aittir. Theophrastus ve [Eudemus] öğretisine göre, (10) mutlak ve basit öncüller, imkan ve zorunluluk modalitesinin [ikisinden] de ayrılmıştır ve o bu iki öncülden birini açıkça içermez (11). [Bununla birlikte] madde [aslında] ya zorunludur ya da mümkündür.²⁰ Böylece basit öncüller, (12) bunlara (yani Theophrastus ve takipçilerine) göre her hangi bir modaliteye (imkan ya da zorunluluk) sahip olmayan öncüllerdir: Bu (yani basit mod) sanki zorunluluk (13) ve imkanın bir türü idi. Çünkü onun bu iki modaliteden biri ya da diğerine eklenmiş olduğu kabul ediliyordu. Bu durum (yani basit önermenin özel bir biçimde zorunlu ya da mümkün olup olmadığı), konunun maddesine (subject-matter/konu-madde) göre belirlenir.

¹⁵ Geçen pasajın, Latince versiyonlarına dayalı olarak Themistius'a atfedilmesiyle ilgili bir tartışma için bkz. Valentin Rose, "Ueber eine angebliche Paraphrase des Themistius" *Hermes*, c. 2 (1867), s. 191-213 (özellikle 208. sayfaya bkz.) Rose'un araştırmasına göre, Themistius'un çalışmalarından yapılan bu alıntının tekrar geri alınması (metinden çıkarılması) söz konusu değildir.

¹⁶ Bkz. Moritz Steinschneider'in monoğrafisi, *Al-Farabi (Alpharabius): Des Arabischen Philosophen Leben und Schriften* (Memoires de L'Academie Imperiale des Sciences de St, Petesbourg, Seri VII, C, 13, No, 4), St, Petesbourg, 1969, s. 41.

¹⁷ Metnin burasında, ikinci bölümde başlayan cevher hakkındaki bu tartışma, aşağıda 26:15'te yer alandan daha iyi bir bakış açısı gibi görünüyor.

¹⁸ Latincesinde yanlış okunmuştur. (Doğrusu): Bu iki görüşten birincisi Themistius ve Eudemus'a aittir; ikinci görüş Theophrastus'a aittir.

¹⁹ Bana göre 'fî-mâ' yerine 'fî-hâ' olmalıdır.

²⁰ *De dicto* modalitesi (modal yapıların ifadesi ile bağlantılı olarak) ve *de re* modalitesi (modal yapıların bir gerçekliği gösteren şekilde ileri sürülmesiyle bağlantılı olarak) arasındaki ayırımı temeline bunu koymasına dikkat etmek gerekir.

(14) Bu, daha (sonra) Antik dönem Peripatetiklerinin mutlak (önerme) öğretisi olmuştur.

İskender²¹ ve sonraki yorumculara²² gelince- onlar basit öncüllerin bilfiil mevcut olduklarında mümkün öncül (yani başlı başına bir öncül) olduğunu düşündüler. (17) Yani o ne zaman bilfiil mevcut ise yüklem konuya ait olur, bu da (18) şimdiki zamanda olur.²³

[27:1] Bu kimselerden her biri kendi görüşlerinin, Aristoteles'in bu konudaki (otantik) öğretisi olduğunu iddia ederler.(2) Bu iki gruptan her biri argümanlarını desteklemek için hem konun bizzat kendisinden, hem de bu tartışmada (3) Aristoteles'ten gelen argümanlar kullanmışlardır.

3. Peripatetik Görüşün Delillendirilmesi:

I. Konunun Kendisi Bakımından

[27:3] Theophrastus'un öğretisini delillendiren en güçlü noktalar arasında (4) o zamana kadar basit öncüllerin, konunun kendisi bakımından bir (şeyin gerçekliği) olarak görülmesiydi; İskender'in öğretilerine göre (5) onlar tümellik ifade etmiyorlardı fakat sadece bir tesadüf ve kısa bir zamanı gösteriyorlardı.²⁴(6) Bu tür öncüllerin örnekleri hitabet sanatında kullanılmaz,²⁵ ancak çok az da olsa münazara ve burhan sanatında (yani 'kıyasa dayalı sanatlarda' (bazılarında) kullanılır.

4. Peripatetik Görüşün Delillendirilmesi:

II. Aristoteles'in Örneği

[27:8] Onların bu tartışmaya ilişkin Aristoteles'in kendisinden aldıkları deliller, mutlak olanla birlikte mümkün olanın bir karışımını (9) (yani bir karışık modal kıyas) ortaya çıkarır. Yani mutlak olan büyük öncül olduğunda [(modal) öncülü olarak, kıyasın küçük öncülü mümkün olur] (10) mutlak'ın bu türü²⁶ (kıyasta) kullanılamaz. Bu, belirli zaman-

²¹ *Ad Anal. Pr. I, 2.*

²² Latincesine (doğru bir şekilde) eklediği gibi; *Themistius hariç.*

²³ Böylece Peripatetikler basit öncülleri, (her ne kadar önermenin maddesi mümkün ya da zorunlu olmayı gerektirse de) mümkün ve zorunlu modal ifadelerden ayrı bir modal ifade (statement-modality) olarak aldılar. Buna rağmen İskender ve takipçileri basit öncülleri, mümkün öncülün *belirli/kesin bir türü* olarak yani bilfiil mevcut olan bir öncül kabul ettiler.

²⁴ Aşağıda gelecek olan 7. Bölüme bkz.

²⁵ Latince okunuşu şöyledir: *Bu öncüllerin örnekleri çiftçiler tarafından kullanılmaz. (et talibus propositionibus non uterent agricolae)*

²⁶ Literal (olarak yazılırsa); örnek.

larda ve çok kısa bir (zaman periyodunda) tümel (11) olarak kabul edilir. O (Aristoteles) şöyle diyerek bu karışık türün (12) yanlış sonuç verebileceğini ileri sürmüştür: "Burhanda, yakîne ulaşmak için bu tür²⁷ (13) öncüller kullanmaktan kaçınmak zorunludur ve (zamansal olarak) sınırlı olmayanlar kesinlik için kullanılabilir."²⁸

Aristoteles (14) şunları söylemiştir: "Bu öncüllerin tümel olduklarını ve örneğin 'şimdi' ya da (diğer) bazı sınırlandırılmış zamanlar (15) gibi kimi vakit sınırlı zaman ifade etmediklerini kabul etmek zorunludur; fakat basit²⁹ olarak (alındıklarında böyle değildir) çünkü bu tür (16) öncüllerle (geçerli) kıyas kurulabilir; ancak öncüller belirli bir zamanla sınırlandırılmış olarak alınrsa kıyas (geçerli) olmayacaktır."³⁰ O, bunları söyleyerek bu karışık yapılarda (yani karışık modal kıyaslar) (uygun) bir sınırlamanın doğru sonuç verebileceğini (yani bunun kabul edilmesini) engellemiştir ve yanlış sonuçların sınırlanmasını da engellemiştir.

Böylece bu örnek şu delillendirmenin yanlış olması sonucu doğurmuştur: (19) "Her insanın hareket etmesi mümkündür, ve şu anda hareket eden her şey bir attır," öyleyse bunları; (20) "her insanın at olması [mümkündür]" sonucu takip eder.³¹ Fakat bu sonuç yanlıştır. Bu örneğin geçerli sonucu şudur: [28:1] "Her insanın hareket etmesi mümkündür, şu anda hareket eden her şey canlıdır (bu [tesadüfen] böyledir ancak yaşayanların dışında hiçbir şey hareket (2) etmez), öyleyse her insan canlıdır."³² Bu sonuç doğrudur.

(Hem) Aristoteles'in yaptığı bu tartışma ve hem de konunun kendisi bakımından meseleye ilişkin delillendirme yapan birinci grubun en güçlü olduğu (nokta) (3) buradır.

5. İskender'in Görüşünün Delillendirilmesi:

I. Konunun Kendisi Bakımından

²⁷ Literal (olarak yazılırsa); örnek.

²⁸ Aristoteles için modal kıyasların birinci şeklinde büyük öncül basittir ve küçük öncül de mümkündür. Buradan mutlak öncül geçerli sonuç olarak çıkar. (*Anal. Pr.* 33 b 25-33). Zamansal yapının altındaki işaret basit öncül içindir, bu ilkenin uygulaması yoktur.

²⁹ *m-t-l-qân* (mutlak) kelimesi Yunanlılar tarafından Latince'den de delil getirilerek *m-r-s-lân* (mürselen) olarak anlaşılmıştır.

³⁰ *Anal. Pr.* 34 b 7-12.

³¹ Krş. *Anal. Pr.* 34 b 13-14.

³² Dikkat edilirse buradaki sonuç modalitesizdir. Krş. *Birinci Analitikler, Pr.* 34 b 14-19.

[28:4] İkinci grubun düşüncelerine (İskender ve ona bağlı olanlar) gelince, onlar da (hem) konunun kendisi (5) hem de Aristoteles'in yaptığı tartışmaya atfen kendi görüşlerini delillendirmişlerdir.

Konunun kendisiyle ilgili olarak, onlara göre burada, yani *Birinci Analitikler*'de (6) anlatılmak istenen, (7) harici var oluş olarak akla karşılık gelmesi bakımından ve tek başına³³ akılda mevcut olmadığı ile ilgili kıyas hakkında çeşitli yönlerden tartışmalar vardır. Basit (8) öncülün, birinci grupta yer alanların düşüncelerine göre, yani Theophrastus'un yaklaşımına göre, akıl dışında varlığı (9) söz konusu değildir.³⁴

Böylece onun durumu³⁵ (yani mutlak öncülün) kendisine modalite (eklenmiş) söz konusu (önermeler) gibidir. Atfedilmeye uygunsuz (bir önermeye atfedilir); atfedilen, (10) eğer (niceliği) belirsiz bir (önerme) ise ona bir nicelik-işareti nispet edilir. Burada aynen belirsiz önerme için söylenenler geçerlidir (yani onu uygun bir nicelik işareti eklenir) (11). Böylece onun durumu tikel (ifadelerde) olduğu (gibidir), benzer şekilde, burada mutlakın, mümkün (önerme) kuvvetinde olduğunu söylemek gerekir (12) fakat o (açık) bir ifadeyle (diğerlerinden) ayrılmış değildir.³⁶

Yine benzer şekilde olumsuz (13) mutlak (önermenin) döndürülemeyeceğini ifade etmek gerekir. Çünkü böyle bir (önerme) döndürülme istendiğinde (14) ki burada mümkün (modal) öncülü kullanmak (uygundur), döndürülemez. Fakat (önerme) zorunlu olursa (15) döndürülebilir. Böylece bu konuda (yani mümkün önermeler), onun döndürülemeyeceğini söylemek gerekir. Durum aynen nicelikleri belirsiz olan iki önermeden oluşan kıyaslardaki (16) gibidir ki onlar sonuç vermezler

³³ *modal söz (de dicto) ve modal şey (de re)* modaliteleri arasındaki temel ayrıma dikkat etmek gerekir.

³⁴ Themistius'un yukarıda 26: 9/11'de geçen düşünceleriyle karşılaştırılır.

³⁵ Ben bu kelimeyi bağlamına bakarak 'status' (durum) olarak çevirdim, genellikle (bu kelimenin) 'force' (güç/kuvvet) olarak çevrilmesi daha doğrudur.

³⁶ Burada önemli olan nokta önermenin sadece nicelik olarak sınırlandırılmamasıdır. "Köpekler evcildir" önermesini (bazı köpekler evcildir) şeklinde tikel kabul etmek, (bütün köpekler evcildir) biçiminde tümel almaktan daha uygundur. Bu durumda "köpekler evcildir" mutlak önermesinin, (köpeklerin evcil olması mümkündür) yapısında mümkün modalitesinde kabul edilmesi, onu, (köpeklerin evcil olması zorunludur) şeklinde zorunlu modalitesinde almaktan daha doğrudur.

(geçerli sonuç veren kıyaslar gibi sonuç vermezler), onların durumu iki tikel öncülde oluşan kıyaslar gibidir.³⁷

Ayrıca burada geriye kalan (17), basit (önermelerin) Aristoteles'çe dikkate alınmış olan bir modu daha vardır ki onun prensipleri, sonuç veren kıyaslar yönünden burada zikredilmemiştir. Yani (18) bu basit (önermeler) dışarıdan elde edilmiştir (ki bu ikinci düşünce okuluna göre böyledir.)

6. İskender'in Görüşünün Delillendirilmesi:

II. Aristoteles'in Örneği

[28:19] Konunun kendisi açısından yaptıkları delillendirme onların kullandığı en güçlü delildir. (20) Bizzat, Aristoteles'in kendisine³⁸ göre, Aristoteles ters (hulfi) kıyasta, [29:1] mümkün öncülle basit öncülü (uygun bir türde) sürekli değiştirir.³⁹ Bu da (mümkün öncülün) aslında basit (2) kabul edildiğini gösterir.

Ebû Nasr (el-Fârâbî), İskenderin öğretilerine meyleder. İbn Sînâ'ya gelince, (3) buna saygı duymakla birlikte bunların tümünden farklı bir öğretilere sahiptir. Bunu daha sonra tartışacağız.

7. İbn Rüş'tün Bu Tartışmaya Getirdiği Çözüm

[29:4] Şimdi bu şüpheleri ortadan kaldıralım. Biz şöyle deriz: Bu kendinden-delilli bir bilgidir. (5) Çünkü tümel önermenin yüklemi konunun *tümü* için geçerlidir. Ve (biz deriz ki) bu (6) sonuca iki yoldan ulaşılabilir. Bunlardan birincisi yüklem, konunun bütünü için *bilfiil* var olması; ve ikincisi (7) konunun bütünü için *bilfiil* var olmamasıdır; fakat bu sadece mümkün⁴⁰ durumlarda söz konudur (yani gelecek zamanda).

(8) Ve (biz deriz ki) bunlarda (tümel önermelerde) yüklem konunun bütününde *bilfiil* mevcuttur: (A) Onun yüklemi, onda (yani konuda) sürekli (yani her zaman öyledir), ve bu zorunlu (önermedir); ve (B) bu

³⁷ Bu, İskender'in basit önermeleri (zorunlu değil, belirli biçimde mümkün olarak), niceliği belirsiz önermeleri de (tümel değil, belirli biçimde tikel olarak) almasıdır ki o bunu kendi mantığının önemli bir özelliği olarak çeşitli konuları açıklamadan başarılı bir şekilde kullanmıştır.

³⁸ Sanırım matbu metinde *f-lâ-nn* (*fulânun*) ifadesinin yerine, *f' inn* (*fî-enne*) konulmuştur.

³⁹ Ters (hulfi) kıyas hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. N. Rescher, *Al-Farabi's Short Commentary On Aristotle's 'Prior Analytics'*, (Pittsburg, 1963).

⁴⁰ Latince okunuşu şudur: *Non insit toti subjecto in actu, nisi possibiliter. (Mümkün olmadığında ancak konunun bütünü için bilfiil söz konusu olur. ç.n.).*

durum onda her zaman değil (sadece bazı durumlarda söz konusu olur) ve işte bu da basit (önermedir). (10) Ve (biz deriz ki) (bu durumda olan önermelerin), sürekli olmayanların iki çeşidi vardır: (B₁) Bu türde, yüklem, konunun bütünü için *çoğu zaman* mevcuttur⁴¹ (11) ve (B₂) bu türde ise (yüklem, konuda) *çoğu zaman değil, sadece (zamanın) az bir kısmında ya da eşit bir diliminde* bulunur. Böylece basit önermelerin (12) üç çeşidi ortaya çıkmış olur, (bunlar) çoğunlukla, azınlıkla ya da bu iki (zamana) eşit olarak bulunanlardır.⁴²

Bu durum mümkün (önermelerin) yapısına (13) benzer, yani (basit önermenin yüklemi) çoğunlukla, azınlıkla, ya da eşit derecede (konuda) bulunur. Fakat (14) bu üç (zamansal) ayrım konuya bitişirse önerme mümkün hale gelir. Yani yüklem⁴³ (konuda) (15) ya çoğunlukla ya azınlıkla ya da eşit derecede bulunur.⁴⁴ Fakat basit (önermeler) zamansal olarak meydana gelir.⁴⁵

(16) Şu açıktır ki çoğunlukla-basit (önermeler), yani çoğu zaman (bilfiil), bazen de (17) kısa bir zaman⁴⁶ için mümkün olurlar ve bu (bile)

⁴¹ Devam etmeden önce burada aslında en temel nokta, uzun bir açıklama cümlesi ile (metnin) Latincesinde bir tahrif yapılmış olmasıdır.

⁴² Teorik olarak mümkün, yüklem P, konuya S; (i) tüm zamanlarda; (ii) her zaman değil, çoğunlukla; (iii) eşit olarak (iv) bazen, ancak azınlıkla değil; (v) asla, ait olabileme imkânıdır. Bu durumda, "Her S, P'dir" önermesi zorunlu olarak alınır ve tek başına (i) durumuna uygun düşer ve şu yapıdadır: "Her t zamanında her S –t zamanında- P'dir –t zamanında-". Fakat *basit* olarak alındığında bu önerme (ii) ve (iv) durumlarına uygun düşer. (Çoğunlukla basit olanın örneği: "t- zamanın çoğunda bütünü S'ler –t zamanında- P'dir-t zamanında-") Böylece basit modalitesi üç farklı alt-modda verilebilir.

⁴³ Sanırım matbu metinde, *yükleme (el-haml)* ifadesi, *şükretme (el-hamd)* ifadesinin yerine konmuştur.

⁴⁴ Zaman bir yana (ya da bir kimse herhangi bir özel zamanı tercih edebilir) burada teorik olarak mümkün üç durum vardır. P yüklemi, S konusunun (i)'de bütününe; ya da (ii)'de çoğunluğuna; ya da (iii)'de eşit olarak; ya da (iv)'de çok az bir kısmına; ya da (v)'de hiçbirine yüklem olur. "Her S bilfi P'dir" önermesi (i)'ye uygundur ve "Her S mümkün olarak P'dir" önermesi de (ii) ve (iv) durumlarına uygundur.

⁴⁵ Durum önceki paragrafta işaret edildiği gibidir. Girişte verdiğimiz analize müracaat edilebilir. Orada görülecek olanlardan biri, İbn Rüşf'ün 'zamansız-yapılar'ı mümkün modalitesi gibi açıklanmış olmasıdır.

⁴⁶ Çoğunlukla-basit için verilen (örnek): "Çoğunlukla t zamanında: Her S –t zamanında- P'dir –t zamanında-". Biz (zamanla kayıtlanmamış) bu önermeden "Her S mümkün olarak P'dir" sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü kısa bir zaman için "Az bir (zaman için) S'ler P'dir (düşük seviyede mümkün bir durum)" önermesini biliriz. Önceki paragrafta ısrarla üzerinde durulan, zaman yerine konunun mümkün olmakla kayıtlanmış olma-

yüklemün konunun bütününde gerçek anlamda fiili olarak bir zaman noktasında bulunmadığına (18) işaretler. Bu onun kısa bir zaman için mümkün olması demektir.

Azınlıkla basit olana gelince, (19) yani yüklemün konunun bütününde kısa bir zaman diliminde bulunduğu bu (önermeler) açıktır ki; eğer mümkün (önermenin) yüklemi bi'l-ifil (21) onun konusunun bütününde bulunmazsa onlar çoğunlukla mümkün (önermelerdir).⁴⁷ Ve bu (durum) böyle olduğu takdirde mümkün (önerme) çoğunlukla mümkün olmuş olur, [30:1] yani yüklem, konunun bütününde çoğu zaman bilfiil mevcut olmuş olur. Mümkün (önerme) basit önermeye dönüştürüldüğünde bu azınlıkla-basit olacaktır.⁴⁸ Ve bu (azınlıkla-basit önerme) biliminde kullanılmaz. (3)

Bu (önermelerin) (çelişik)⁴⁹ olmasına gelince, (bu durum onların azınlıkla mümkün ve bilfiil çoğunlukla mümkün (önerme) olmalarından ileri gelir; (4) yani yüklem, konunun bütününde çoğunlukla bulunur. Bunların bilimlerde kullanmaya (5) elverişli oldukları açıktır.⁵⁰

8. Fârâbî'nin Yaklaşımı

[30:6] Ebû Nasr (el-Fârâbî) bu (problemi) *İkinci Analitikler'in* (Büyük?) *Şerh'i*nde, zorunlu olmayan (önermelerin) ikiye ayrıldığını söyleyerek açıklamıştır: (7) (Onlar) ya zamanın çoğunda (8) mevcuttur; ya konunun çoğunda mevcuttur; ya da bu iki durum birlikte mevcuttur. (Ve o şöyle dedi: bunların) sadece iki türü olan, azınlıkla fiili olan (önermeler) ve eşit olanlar, (9) (kavranabilir)- bilimler bunları araştırmaz. Fakat diğer

sıdır. Bu durum çok büyük bir tutarsızlık ve dikkatsizlik olarak görünüyor. İbn Rüş't için en güzel onları zamanla kayıtlamaktır ki bu hem bu paragrafta hem de takip eden paragrafta böyledir.

⁴⁷ (Önerme) eğer "her S, P'dir" olursa bu azınlıkla-bilfiil olandır. Yani verilen önerme "çok az bir t zamanında olmaz: Her S, t zamanında P'dir t zamanında". Öyleyse "değil S, P'dir" önermesi çoğunlukla mümkün olur. Yani "S'nin çoğunluğu değil P'dir."

⁴⁸ Çoğunlukla-mümkün için verilen örnek: "Her S mümkün olarak P'dir (S çoğunlukla P'dir)". Biz en azından bunun azınlıkla-bilfiil olduğu sonucuna ulaşabiliriz. "Çok kısa bir t zamanında değil: Her S-t zamanda- P'dir -t zamanda-".

⁴⁹ Bu düzeltme yapılmadığında mesele anlaşılammaktadır.

⁵⁰ Bu durumda her ikisi de çoğunlukla-fiili olanı gösterir. "S'lerin çoğu P'dir" önermesi göz önüne alındığında onun kayıtlanmamış olduğu ileri sürülebilir. Bu bize, Aristoteles'in epitemolojisinde bilimsel bilgiyi koyduğu çerçeve söz konusu edilmeden, yalnızca, her zaman ya da çoğunlukla elde edilenle bir yere varılmayacağını gösterir.

iki tür (çoğunlukla fiili olanın iki çeşidi), (10) onlar (yani bilimler) tarafından araştırılır.

Bu (son-adlandırılanlar) sınıf öncüller, zorunlu (modalitesinde) olan öncüllerdir fakat onlar zorunlu (11) (modalitesi) için (kesin doğru söz) değildir; “her (kara) karga siyahtır” ve “her kar beyazdır” örneklerinde durum böyledir. Ebû Nasr (el-Fârâbî) bu tür öncülleri, (12) “kesin olana benzeyen” olarak isimlendirmiştir. (13) Duyusal-deneyime⁵¹ (dayalı olmayan bu iddialar), çelişkili ve her ne şekilde olursa olsun (doğru) olmayan yapılar olarak kabul edilir. Gerçekten zorunlu olan öncülleri (14) akıl, yüklem ve konu arasındaki özsel ilişkiden hareketle kavrar.⁵²

Bu (durumda) akıl bu (temel) ilişkiyi kavrayamazsa onun için bu durum mümkün haline (yani soru önermesi/ the proposition in question) haline gelir. (16) Ve eğer bu mümkün olursa (yani önerme) o (sadece) basittir ve zorunlu değildir. Bu (zorunluya benzeyen) öncüller (17) aynı şekilde çoğunlukla kıyasa⁵³ dayalı bilimlere de dahil olur. Aristoteles’in dediği gibi onlar, bunlardan oluşur; o, böyle söylemiştir çünkü bu özsel (ilişki) çok nadiren (böyledir).⁵⁴

9. İbn Rüşf’ün Tasavvuru Olarak Aristoteles’in Yaklaşımı

[30:19] Bu sebepten dolayı Aristoteles, *İkinci Analitikler*’de zorunlu (önergelerin) hepsinin özsel olduğunu söylemiştir. Çünkü özsel olmayanlar *sırf bunun için* basittir, mümkün olduklarında, yüklem, bazı vakitlerde konunun tamamı için geçerli olmaz.⁵⁵ [31:1] Durum böyle olduğunda bu basit (modal önerme) olmaz (2) ki Aristoteles (burada)-

⁵¹ Burada *h-s-s* (*hiss/duyumsamak*)’ye karşılık olarak *c-n-s* (*cins*) denilmiştir. Bu da Latince (*bu tür şeylere ilişkin bir mana yoktur*) ifadesiyle desteklenmiştir.

⁵² Böylece bu önermeler, “zorunlu” olurlar; güçlü bir anlamı olmaksızın, “her insan akıllıdır” önermesi zorunludur (yani burada yüklem, tanımı gereği konudaki özün bütününde içerilmiştir); fakat zayıf bir anlamda “her (kara) karga siyahtır” önermesi de zorunludur (yani, burada konu ile yüklem arasında “özsel bir ilişki” vardır).

⁵³ Sanırım *bel* (bilakis) yerine *bi* (-de, -in vs..) olmalıdır.

⁵⁴ İbn Rüşf’ün aktardığına göre, Fârâbî’nin yaklaşımı temel olarak şöyledir: “Her S, P’dir” önermesi, eğer tüm S’ler için tüm zamanlarda doğru ise *zorunludur* ve eğer sadece S’lerin çoğunluğu için (ya da çoğu zaman) doğru ise *basittir*. Ancak kesin tümel önermeler (mesela “bütün (kara) kargalar siyahtır”) *durumları gereği zorunlu* kabul edilir. Çünkü burada özleri itibarıyla bütün kargaların siyah olmasında bir kesinlik olmamasına rağmen (onların) özleri arasında yeterince yakın bir ilişki kurulmuştur.

⁵⁵ Bkz., *Anal. Post. (İkinci Analitikler)* 74b5-13, 75a27-31 vd.

(Afrodisias'lı) İskendir'i takip edenlerin zannettiği gibi- azınlıkla (basit) olanları kast etmek (3) (niyetinde) değildir; aksine o çoğunlukla (basit) olanları ya da bunların her ikisini birlikte⁵⁶ kast etmek (niyetindedir). Ancak o birinci yerde/durumda çoğunlukla (basit) olanı, diğer yerde ise azınlıkla (basit) olanı (4) anlatmak (istemiştir.) Bunlar kesin durumları ifade etmekte daha kullanışlıdır; aynen mümkünü çoğu zaman (yani azınlıkla-basit) öyle olana dönüştürmek için kullanılan "karşıt" (hulfi) kıyasta (5) olduğu gibi.⁵⁷

Fakat Aristoteles azınlıkla (basit) olanı sadece (6) dönüştürme için kullanmıştır. Çünkü ona göre bir çıkarım sonucu ortaya çıkan kesin durumlar (yani azınlıkla basit) (7) ve çoğunlukla (basit) olan arasında fark yoktur. Bu durum, öncül (yani azınlıkla basit önerme) onunla bağlantılı olduğunda ortaya çıkar; bu durumda o (8) imkansızdır. Belki de o (Aristoteles) mümkün (öncüller arasındaki) bağlantıyı hariç tutmuştur –yani mümkün olan (9) küçük (öncüldür)-. Çünkü bu (kıyas) o öncüllerden oluşmuştur (böylece) bu türden (kıyaslar) sonuç vermez.⁵⁸

Böylece Aristoteles, (10) aynen mümkünün (yani mümkün önermelerin) çeşitleri konusunu karıştırdığı (oluşturduğu) gibi konuyu (yani modal kıyas teorisini/treatment), farklı türden mutlakla (yani mutlak önermelerle) karıştırdı (oluşturdu). Yani o bu kitapta (*Birinci Analitikler*) çoğunlukla olanla azınlıkla olanı ayırmadı. (11) Biz zaten bunun sebeplerini bu kitap üzerine yazdığımız (12) *Orta Şerh*'te tartışmıştık.⁵⁹

10. Öncekini Takiben

[31:13] Bu iki öncül türünün (yani çoğunlukla-basit ve azınlıkla-basit), (14) mümkün (önermeye) nasıl dönüştürüleceği açıktır; fakat çoğunlukla-basit (önerme), çoğu zaman mümkün olanlardan (15) birine

⁵⁶ Eğer yukarıda geçen cümleyi uzatacak olursa önermeleri şöyle sınıflandırabiliriz: Basit modal yapıya göre "Her S, P'dir;" eğer bu, bazı S'ler P değildir şeklinde mümkün olursa, öyleyse şu mümkün önerme azınlıkla mümkün olan olmaz: "Sadece küçük bir (zaman diliminde) S'ler P değildir," bunun için; çoğunlukla S, bilfiil P olacaktır, bu, çoğunlukla böyle olan durum (olacaktır.)

⁵⁷ Krş. 28:20-29:1 yukarıda geçtiği gibi.

⁵⁸ Açık bir yorum olmadan bu tartışmanın ne manaya geldiğinin anlaşılması mümkün değildir. Benim önerim, burada esas önemli olan noktanın, büyük öncülün azınlıkla basit, küçük öncülün mümkün olması durumunda kıyasın geçerli sonuç vermeyeceğidir.

⁵⁹ Bkz. İbn Rüşd'ün *Birinci Analitikler*'in 1. Kitabı üzerine yazdığı *Orta Şerh*'in 13. Bölümü.

(mümkün önermeye) dönüştürülür. Böylece ya bu durumda İskender (Afrodiasias'lı), bizim mutlak (önergeler) konusunda tartıştığımız bu manayı (16) gözden kaçırmıştır ya da (onu takip eden) insanlar İskender'in söylediği manayı gözden kaçırmışlardır (17) ve onu yanlış anlamışlardır ki o da onun daha az-mutlak olanı kast etmiş olduğunu düşünmektir; çünkü (18) insanlar bundan başka bir şeyi kabul etmemişlerdir. Bu daha uygun ve daha olasıdır.

Bununla birlikte bu durum, (19) Aristoteles'in mutlak (önerme) ile ilgili öğretisini açıklamada ve bir (temel) olarak kabul etmede oldukça gereklidir.(20) Bu öyle bir öğretilerdir ki (bununla her iki grubun) önceki tüm şüpheleri izale edilir [32:1] ve aynı zamanda bu mesele, konunun kendisi bakımından doğru olarak ve eskilerin onu bildiği şekliyle bilinebilir.

Aristoteles'in gerçeklik öğretisi üzerindeki uzlaşma ne kadar güçlüdür (2) ve insanlar, ondaki birçok kendinden delilli şeyi anlamaktan ne kadar uzaktır; başka bir şeyin değil sadece bunun bilinmesi yeterli değil midir! "Allah lütfünü dilediği kimseye verir."

11. İbn Sînâ'nın Yaklaşımı

[32:5] İbn Sînâ'nın bu konudaki yaklaşımı bir hayli karmaşıktır. Onun bu meseleye ilişkin zorunlu bir atıf olarak söylediklerinin özü, ona göre, öncüllerin (7) şu beş şekilde ortaya çıkmasıdır:

1- Birincisi, yüklem konuya her zaman⁶⁰ zorunlu (8) ve mutlak olarak uygun olmasıdır, yani hiç kesinti olmadan. Bu yapıya verilen örnek: "Tanrı gerçektir," ve "göksel küreler dairesel olarak hareket eder" (9) (kimileri onun sonsuz olduğu görüşündeydi).

2- İkincisi, yüklem, zatı devam ettiği (10) sürece (her ne zaman) konunun bütününe (bu durumda) zorunlu olarak uygun olmasıdır. Bu ifadenin örneği şudur: "Her insan (11) zorunlu olarak hayvandır."

3- Üçüncüsü, yüklem konuya, (12) konu onunla (yani yüklem) vasıflandığı sürece zorunlu olarak uygun olmasıdır. Bu yapının

⁶⁰ Kitabı neşreden kimse, Latince çeviride; *daima/semper* kelimesinin anlaşılmadığını ifade eder. Prof. Dunlop'un yazdıklarına uygun biçimde bu eksik kelime büyük olasılıkla *oluyor/yekânu'*dur.

örneği de şudur: "Her beyaz, renk olarak (13) nitelendiği sürece zorunlu olarak renktir."⁶¹

4- Dördüncüsü, yüklemün konuya belirli bir zamanda zorunlu olarak (14) uygun olmasıdır ki bu ya (zamanla) sınırlı değildir – örneğin, "her insan ölümlüdür" ifadesi böyledir-(15) ya da (zamanla) sınırlıdır, örneğin, "Ay yarın tutulacak" (önermesi böyledir.)

5- Beşincisi, yüklemün konuya, yüklem ona (yani konuya) uygun olduğu sürece belirli zamanda zorunlu olarak uygun değildir.⁶²

O (İbn Sînâ) şöyle dedi: "Bazı kimseler mutlak (önermelerin) hiçbir zaman ne zorunlu ne de mümkün (17) modalitesinin şartlarını taşımadığını söylediler. Fakat o ya zorunlu olan bu beş (moddan) biri olabilir ve bazen de o ya da mümkün olabilir." (18) O, (buna ilave olarak şöyle) dedi: "Onlardan bazıları (yani insanlardan), mutlak'ın, ilk ikisi olmadan (yukarıdaki) son üç modu içerdiğini, (19) ve zorunlunun da ilk iki modu kapsadığını söylediler." O, bana göre burada, İskender (Afrodisias'lı) (20) ve onun ifadeleriyle konuşanları (yani onun görüşlerini benimseyenler) işaret ediyor. O (İbn Sînâ) şöyle dedi: "O (muhtemelen İskender) sadece mutlak (önermenin) yüklemünün konuya, yüklem [33:1] (konuda) bulunduğu müddetçe (her ne zaman) uygun olduğunu (savunmuştur) ki bu saçma bir görüştür. " Onun, *Kitâbu'ş-Şifâ'* da (1) söyledikleri bunlardır. *Kitâbu'n-Necât'* ta (ne söylediğine) gelince, (bu kitapta) o, mutlak yapılar için dört (anlam) ortaya koyar (3) –bunlardan üçü burada (yani, *Şifâ'* da)⁶³ anlatılanlardır- İskender'in görüşlerine atfen (ortaya konulan diğer) anlamları burada (4) (*Şifâ'* da) hafife alır.

12. İbn Sînâ'nın Yaklaşımının Eleştirisi

[33:5] Fakat bunların hepsi karışık ve düzensizdir. Bu böyledir çünkü tümel zorunlu öncüllerin (6) (İbn Sînâ'nın belirttiği) şartları taşımaları gerekli değildir. Çünkü "İnsan zorunlu olarak hayvandır" (7) (dediğimizde) bu yüklem asla burada son bulmaz; (bu durumun) zorunlu bir biçimde ve her zaman her bir (8) insan için var olması ve var olmaması eşittir. Tümel her zaman var olagelmıştır (yani sonradan varlığa gel-

⁶¹ Sanırım, *y-t-ş-f* yerine *b-y-d* olmalıdır.

⁶² (5)'in, 3 ve 4'ün bir araya gelmesinden oluştuğuna dikkat et.

⁶³ Yani yukarıda geçen (3)-(5) yapılarına göre 32:15-19.

mezler) ve yok olmazlar. Yani (9) (doğru olan) tümel yargılardan oluşurlar. Aynen şu ifadeye olduğu gibi: “İnsan hayvandır.”

Onun (İbn Sînâ) (10) bahsettiği şartlar sadece tikel önermeler için gereklidir. Ve böylece, tümel yok olabilen konular hakkında zorunlu bilgi elde edilemeyeceğini düşünen kimse (11) bu durumu nasıl gözden uzak tutar! Aynı şekilde (12) birer zorunlu yükleme olan “insan zorunlu olarak hayvandır” (13) ve “insan (yani bazı insanlar) zorunlu olarak beyazdır” ifadeleri arasında fark yoktur. Bu durumda onun zikrettiği (14) şartlara, önermelerden biri tikel olarak alınmadıkça ihtiyaç yoktur.

Onun, zamansal olarak zorunlu olan hakkında ne söylediğine gelince, o bu konuda doğru konuşmuştur. Çünkü o gerçekten zorunlunun bir türüdür. Onun yüklemine (temel) karakteri (16) ve döndürmesi (aynen) (mutlak) zorunlunun (temel) karakteri gibidir. Fakat bu durum İskender’in (Afrodisias’lı) mutlak (önermeler) hakkındaki yaklaşımıyla (17) (onunkinin aynı) olduğunu söylemek değildir. Çünkü İskender’e göre mutlak (önermeler), zorunludan ve mümkünden farklı üçüncü çeşit bir türdür.⁶⁴

(18) Bu kişinin (yani İbn Sînâ), benim düşünceme göre, söz konusu bölümle ilgili düşüncesi, sadece kendinden önceki insanların zorunluyu, her zaman ve kesintisiz (gereklilik) olarak tanımlamalarına bakarak (19) hayal etmektir. Onlar mutlak önermenin, (kendisi) konuda var olduğu sürece (her ne zaman) konuda var olan şey olduğunu söylediler. [34:1] O ya özsel olarak konudakinden farklı olarak onda (yani yüklemde) mevcuttur ya da bilfiil konuda mevcuttur. (1)

13. Öncekini Takiben

[34:3] Onlar (yani bazı insanlar) “zorunlu” kelimesinin bu mana⁶⁵ (4) ve mutlak için muğlak olduğunu söylediler. Böylece bu kimse (yani İbn Sînâ) mutlak ifadelerle ilgili bu bölümde söylenenlerle tümel ve zorunlu önermeler konusunda söylenenlerin aynı olduğunu düşünüyor. Buradan hareketle o, zorunlunun⁶⁶ ilk tanımını, her zaman tikel olarak bunlara uygun (önermeler) olarak yapmıştır. (İbn Sînâ’nın) bu tanımı, ister tikel bir durum için meydana gelmiş olsun ister tümel olarak var

⁶⁴ Muhtemelen bu 33:14’te anlatılan meseledir.

⁶⁵ Bkz. Yukarıdaki 28:9-12 satırlar.

⁶⁶ Bkz. Yukarıdaki 32:7 satır.

olmuş olsun her zaman (7) mevcut olan zorunlu (önermelerin) birkaç türünü içermektedir. Zorunlunun tabiatının (8) bu şekilde tanımlanması ve onun mutlak ve mümkün için de böyle olması (gerçekte), tümel zorunlu önermenin ve bunun gibi tümel mümkün önermenin tanımından (9) farklı olduğunu gösterir. Böylece burada benim düşünceme (10) göre, bu kimsenin (yani İbn Sînâ'nın) bu konudaki söyledikleri üzerinden karışıklık kalkmış olur. "Allah doğru olana muvaffakiyet ihsan etsin."